
Palyulko O.M.

Activity of public-economic societies of Halychina is in organization of agricultural education (1919 – 1939).

Principles of introduction of agricultural knowledge are determined by public-economic societies among the Western-Ukrainian peasantry of Halychina in an intermilitary period.

The problem of economic life of intermilitary period in the Polish state were low knowledge of peasants from all industries of agricultural production and enterprise. Founders that successfully combined practical and scientifically - propagandist activity were western-ukrainian agriculturists of U. Pavlovsky, E. Khraphuy, A. Romanenko. Emphasized by problems in forming of agrarian politics, maintenance and value of public-agronomical activity, directions, methods and facilities of agronomical help. It labor had the applied character; were base on analysis, generalization, systematization of local material and practical work of agricultural societies of East Halychina.

For lack of the state financing for providing of necessary professional preparation of peasants and national maintenance of studies Ukrainian agricultural schools were founded under patronage of Ukrainian public organizations. Society is the «Rural owner» considered the task to help the Ukrainian young people to get the detailed trade education in national agricultural schools: propagandized importance and necessity of education; founded own schools; instrumental in schools of «Education», «Native schools», «Maslosoyuz»; labored for formation of state establishments with Ukrainian language; attracted peasant young people on studies. Agricultural societies supported connections with the Ukrainian students agronomical forest to the faculty of Lviv politehnik, formed in 1919 from three-year of academy of Dublyansk and Lviv forest school.

Important value for preparation of specialists with higher education for a western - ukrainian village small collaboration of agricultural societies with the Ukrainian economic academy and Ukrainian technically economic institute in Podebradakh. With the purpose to improve the state of agricultural education and instrumental in distribution of professional knowledge, the «Rural owner» aimed to create own educational cells. It must become by the economic school in Korshevi of the Kolomyisk district and the name of T. Shevchenko gardener school in Sknyliv.

Ukrainian agricultural education in the Polish state was presented one middle state, three lower private schools, financially and morally supported by Ukrainian. Agricultural societies, instrumental in re-erecting of agricultural school in western-ukrainian earths, searched the most various ways of decision tasks of preparation of skilled specialists with practical skills of menage and introduction of professional knowledge in the environment of agricultural producers.

Keywords: *peasantry, agricultural education, social agronomy, agricultural associations, Halychina.*

УДК 334.738 – 058.244 (477)

С.В. КОСТЕНКО

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КЛАСОВИХ СЕЛЯНСЬКИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ У 20-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Аналізуються теоретичні засади діяльності класових селянських спілок України 20-х років ХХ століття, які діяли на противагу традиційним формам громадської самоорганізації українського селянства. Доводиться, що «комбідни», «комнезами», професійні наймитські спілки, комітети взаємодопомоги та ін. зайняли провідне місце в утвердженні більшовицького режиму, здійсненні ним суспільно-політичних і соціально-економічних аграрних трансформаций в українському селі.

Ключові слова: *українське селянство, селянські спілки, комбідни, комнезами, комітети взаємодопомоги.*

Наша країна традиційно є аграрною, а селянство до недавнього часу становило її найчисельнішу суспільну верству. У сучасних умовах має місце системна криза сільськогосподарства, люмпенізації селянства, його дезорієнтація, маргіналізація, наростання суспільно-політичної інертності. Підвалини цих деструктивних явищ закладені за доби комуністичного тоталітаризму, коли були фізично винищено найраших представників селянства, а його решта були зламани морально та духовно, що особливо далось взнаки після Голодомору 1932 – 1933 років. Відродження селянської громадської ініціативи, залучення українського селянства до активної участі у суспільно-політичному та соціально-економічному житті держави в сучасних умовах є вкрай актуальним. Відтак, вивчення історичного досвіду організованої селянської громадськості, зокрема теоретичних підвалин, на яких селянські громадські організації ґрунтували власну діяльність у минулому, є соціально значущим, актуальними для вироблення сучасної державної політики щодо українського села. Попри те, що окремі аспекти проблеми знайшли своє відображення у працях вітчизняних істориків, зокрема – М.Д. Березовчука [1], М.А. Журби [4], Ю.В. Котляра [7], В.М. Лазуренка [8], В.М. Олійника [12],

С.М. Свистовича [16, 17], досі відсутні спеціальні дослідження доктринальних засад діяльності класових селянських спілок. Це зумовлює наукову актуальність проблеми і визначає мету даної статті – аналіз теоретичних засад функціонування прокомуністичних громадських об'єднань українського села 1920-х рр.

Загалом вороже ставлення до селянства, як носія дрібновласницької психології, не могло переважати критичного сприйняття ролі цієї найбільш чисельної соціальної верстви у революційних процесах. Тому ідея створення організацій, які мали радикалізувати селянство та залучити його до класової боротьби спільно із індустріальним робітництвом, водночас руйнуючи власницьку природу селян, простежується уже в працях основоположників комуністичної ідеології – К.Маркса та Ф.Енгельса. Наприклад, підбиваючи підсумки революції 1848 року у Німеччині, К.Маркс зробив висновок, що «зрада» буржуазією селянства, як природного союзника створить необхідні передумови для його переорієнтації на «союз» із пролетаріатом [17, с. 94-95]. Зрозуміло, що мався на увазі не «союз», а підпорядкування, оскільки селянство не визнавалося самостійною силою. Навіщо було таке підпорядкування марксистів ніколи не приховували. Наприклад, В.Лібкнехт відзначав, що навіть якщо пролетаріат зможе захопити політичну владу, то без підтримки селянства не зможе її втримати [4, с. 61-62]. Лідер російських більшовиків В.Ульянов-Ленін переконував, що без «централізованого селянського руху ... що йде за централізованим пролетаріатом, не може бути жодних суттєвих завоювань» [10, с. 290]. Тому проблема підпорядкування потенціалу селянства меті встановлення «диктатури пролетаріату», а в дійсності його «авангарду» (компартії), впродовж життя залишалась для нього ключовою. При цьому в її основі завжди знаходилося зневажливе ставлення до селянства як такого, його дійсних інтересів та прагнень, а відтак і підвалини трагічного за своїми наслідками бажання «перевиховати», нав'язати чужі пріоритети найбільш чисельній соціальній верстві у країні, до влади у якій рвалася очолювана В.Леніним партія.

Якщо на етапі підготовки та здійснення революції селянські організації мали використовуватись як своєрідне поле для більшовицької пропаганди, то після неї найбільш бідніше селянство мало б «самостійно організуватися разом з міським [пролетаріатом] для боротьби за повний соціалістичний переворот» [9, с. 247]. Уже саме вищенаведене формулювання досить яскраво відбивало увесь цинізм ленінського підходу до селянства, адже «самостійна організація» мала відбуватись «разом з міським пролетаріатом», що в реальному житті знайшло свій вияв у домінуванні робітничих організацій радянського міста над «відсталими селюками». Для досягнення зазначеної мети, необхідно було будь-що відірвати селян малоземельних від заможних. Як вирішальний фактор для створення відокремлених спілок селянської бідноти передбачалося застосування комплексу каталізуючих заходів із розпалювання внутрішньої ворожнечі між різними майновими групами селян з метою форсування процесу їх соціальної диференціації. В результаті чого «протопротетарській» частині селянства просто «ніде буде шукати порятунку, окрім як у союзі з пролетаріатом міським» [4, с. 66].

В умовах громадянської війни з селянством (у 1918-1920 роках) В.Ленін в цілому залишився вірним розробленій ним ще до революції концепції – робити ставку на його протопротетарську частину, як головного союзника у боротьбі проти загальноселянського фронту. Наприклад, у проекті програми РКП(б), розробленому В.Леніном для VIII партз'їзду, планувалося «зміцнювати свої впливи на селі ... спираючись при цьому виключно на протетарські на напівпротетарські верстви, та організовувати з них самостійну силу, що усіляко зближувалася б з пролетаріатом міста» [17, с. 111-112]. Пізніше Ленін писав, що «утворення комбідів ... відокремлює буржуазну революцію від соціалістичної, бо сама перемога робітничого класу в містах ... неспроможна закріпити і створити основи соціалістичного ладу ... ми почали створювати організації найбіднішого селянства, тільки тоді ми змогли міцно організувати союз міського і сільського протетаріату проти сільської буржуазії» [11, с. 394-395]. В полеміці з лідером німецьких соціал-демократів К.Каутським В.Ленін стверджував, що «найбільшим досягненням» більшовиків було те, що у переважно аграрній Росії їм вдалося «розколоти село», «приєднати до себе його протетарів і напівпротетарів», «об'єднати їх проти куркулів» [17, с. 112]. Проте, якщо це було в основному вірно щодо Росії, то в Україні за визнанням самих же більшовиків навіть

український незаможник не йшов на зустріч більшовикам, тому вони змушені були цілою низкою заходів примушувати його стати на свій бік [14, с. 25]. А резолюція III з'їзду КП(б)У констатувала «повстання єдиного політичного села проти робітничого і комуністичного міста» [6, с. 115]. У дійсності вирішальним фактором встановлення компартійної диктатури в селянській Україні стала військова сила міського «проле-таріату», причому у більшості своїй зовнішня (російська).

Так чи інакше, але завершення громадянської війни свідчило про поразку анти-більшовицьких сил, і в першу чергу власницького селянства. Утім, вона не була остаточною, а становище більшовицького режиму на селі залишалося хитким. Без залучення до процесу розбудови нового суспільства, абсолютної більшості населення, без відродження життєздатної економіки не можливо було розраховувати на тривале утримання влади. Більшовицьке керівництво постало перед усвідомленням необхідності відступу від політики військового комунізму, переходу до більш м'яких і поступових форм переходу до нового ладу. У зв'язку з цим коригування знає й концепція використання об'єднань селянства, котрі відтепер мали перетворитися в «паси», що пов'язували б нечислений «авангард» з широкими масами населення радянської держави.

У цьому контексті заслуговує на увагу бачення парадигми взаємодії компартійного режиму з селянською більшістю населення сформульоване в середині 20-х років М. Бухаріним. У спеціальній праці «Шлях до соціалізму та робітничо-селянський союз» він наступним чином визначив необхідні умови існування більшовицької диктатури: «по-перше, необхідний союз між робітниками та селянами; по-друге, в цьому союзі керівна роль має належати робітникам; по-третє, в самому робітничому класі керівна роль має належати комуністичній партії. Якщо всередині робітничого класу знищується керівна роль комуністичної партії або керівна роль робітничого класу над селянством, тоді невідворотно перемагають вороги» більшовизму. Відповідний підхід підсумовувався фатальним для селян застереженням: «якби селянство вийшло з-під політичного керівництва з боку пролетаріату, то це неминуче призвело б до падіння радянської влади та встановлення буржуазного режиму» [2, с. 19, 30-31]. Виходячи з цього М. Бухарін категорично заперечував право селянства на створення будь-яких дійсно незалежних від компартійно-державних структур громадсько-політичних об'єднань, які б мали «лише один сенс, лише одне значення – всемірно посилювати, організовувати «нетрудову душу» селянина ... його ухили в бік буржуазії ... шкідливі для справи соціалістичного будівництва ... натравлювати тимчасові та похідні інтереси селянства проти корінних та основних інтересів, дрібнобуржуазні пересуди проти соціалістичної лінії розвитку, не лише не згладжувати протиріччя між робітничим класом та селянством, а навпаки – загострювати їх, ставити своїм завданням так зване «вивільнення» від пролетарського керівництва, що насправді означає не що інше, як керівництво селянством з боку буржуазії та ідейної агентури цієї буржуазії (есерів, меншовиків, трудовиків та тому подібних угодовських партій)» [2, с. 113-114].

Оцінюючи результативність діяльності класових селянських спілок, як інструменту політики підпорядкування селянства впливу комуністичної партії, М. Бухарін позитивно оцінював діяльність комітетів бідноти. Він наголошував, що вони вирішили на селі два першочергових завдання, що висувались в умовах боротьби більшовиків за владу: боротьби із спротивом куркулів та виконання продрозкладки, без виконання якої неможливу було прокормити Червону Армію. Проте на його думку комбідни не могли вирішити проблему господарського піднесення села, яке було неможливим без піднесення основної маси середньозаможного селянства [2, с. 76]. У зв'язку з чим М. Бухарін був переконаний, що пріоритет має віддаватися розвитку селянського господарства у напрямку кооперації, що сприятиме його «некапіталістичній» еволюції: «у міру переробки широких кіл селянства, у міру їх перевиховання вони будуть все більше і більше зрівнюватись з пролетаріатом, змішуватись з ним та перетворюватись в однакових членів соціалістичного суспільства. Різниця між класами буде все більше й більше стиратися» [2, с. 81-82]. Подібні погляди М. Бухаріна фактично повністю підтримав керівник радянського уряду О. Риков, який наполягав, що селянська кооперація якраз і є тією оптимальною формою організації дрібно-

власницького аграрного населення, яка може становити собою базову передумову для їх поступового «вростання в соціалізм». Адже у нього не викликало сумніву, що середньозаможна (основна) маса селянства, ще довго залишатиметься поза колгоспами [20, с. 85-88].

На відміну від Росії, за специфічних умов УСРР тривалий час головною опорою комуністів на селі залишалися комітети незаможних селян, котрі виконували роль станового хребта, центру в концентричному колі громадських об'єднань, що функціонували в середовищі селянства. На них покладалися ті ж завдання, що у місті на проф-спілки – об'єднувати всіх поголовно, але не робітників, а найбільш близькі їм про-шарки сільського населення (безземельних та малоземельних). На початку 20-х років секретар ЦК КП(б)У С. Косіор визначав їх головними завданням – сприяння досягненню «першочергової мети радянської влади», під якою розумів боротьбу із заможним селянством шляхом роззброєння і конфіскації засобів виробництва, оволодіння кооперацією з метою використання її в інтересах селянської бідноти, всіляке сприяння тому, аби «партія пустила надійне коріння на місцевому ґрунті». Натомість, супровідне поліпшенню матеріального стану незаможників, «розповзання» їх майнового обличчя загрожувало втратою ними статусу головної опори режиму на селі. Тому зі створенням комітетів взаємо-допомоги (КВД) у середовищі номенклатури активізувалися дискусії з приводу подальшої долі КНС. Наприклад секретар ЦК КП(б)У Д. Лебідь виступав категорично проти домінування комнезамів на селі, оскільки на його думку ефективною «формою міцної змички бідняків з середняцькою частиною села» могли бути лише не скомпроментовані попередньою антиселянською діяльністю комітети взаємодопомоги. Погоджуючись із необхідністю реорганізацією КНС голова ВУЦВК Г.І. Петровський категорично відкидав ідею їх «розчинення» у товариствах взаємодопомоги [17, с. 127-129].

Натомість Й. Сталін, погляди якого з кінця 1920-х років й стали детермінувати парадигму суспільного розвитку в СРСР в цілому та усіх видів псевдогромадських інституцій, включно із селянськими класовими спілками, зокрема, виходив з того, що «селянство, доки воно залишається сукупністю індивідуалів, виділяє і не може не виділяти зі свого середовища капіталістів». У зв'язку з цим пріоритетом мало стати вирішення «селянського питання» шляхом «широкого наступу». Виходячи з того, що насильницька «реконструкція сільського господарства на базі соціалізму» передбачає «наступ останнього тотально», він фактично прирік різні форми «союзних» більшо-викам селянських «класових» організацій на ліквідацію «за непотрібністю» в нових умовах колгоспного села. Адже логічний підсумок тоталітарних заходів із «переробки селянина», Сталін бачив у тому, що «селянин старого типу з його звир'ячим недовір'ям до міста як до грабіжника повинен відійти на задній план. Його заступить селянин-колгоспник, що не уявляє свого існування без міста» [4, с. 70].

Традиційний прихильник комнезамів голова ВУЦВК Г.І. Петровський і в нових умовах намагався узгоджувати існування із мінливою «генеральною лінією» вищого партійного-державного керівництва, а фактично – персонально Й. Сталіна, продовжуючи у такий спосіб їх агонію. Наприклад, в умовах дискусій середини 1920-х років він вимагав від КНС трансформації у знаряддя втягування широких середняцьких верств у фарватер соціалістичних перетворень («притягнути до себе середняків») та синхронної протидії загрозливим тенденціям до потрапляння останніх під вплив заможної частини села [19, с. 3-4]. А вже через кілька років потому, виступаючи на VII Всеукраїнському з'їзді КНС (1930 р.), Петровський наголошував на їх ролі у колективізації та боротьбі із протидією основної маси селянства: «довести вигоду усупільненого сектора ... забезпечити ... їх перевагу над капіталістичними», «посилити свій вплив в радах, згуртувати довкола них бідноту й наймитів», «відкликати тих делегатів, що не виправдали довір'я», «забезпечити ради дійсно відданими радянському будівництву бідняками, наймитами і «кращими» [виділено нами, оскільки визначення «кращих» відбувалось абсолютно волонтаристськими методами] середнякам». Відтак покладав саме на комнезами завдання подолання опору в місцевих селянських органах самоврядування в умовах наступу режиму на селянство «ззовні»: «від вас, товариші незаможники, залежатиме зміцнення сільрад потрібними людьми» [14, с. 18, 20].

Якщо в середині 1920-х років серед місцевих більшовицьких функціонерів в Україні були поширеними досить критичні оцінки суті комнезамівського руху (наприклад, В. Затонський у грудні 1924 року характеризував їх як «кучку босяків» [4, с. 78]), то в умовах нової «війни із селянством» навіть вони різко змінили свою риторичку. Той же Затонський на згаданому VII з'їзді відводив незаможникам у контексті «шаленого опору колективізації» важливу роль, стверджуючи, що «незаможник, який вже бачить можливість нового життя ... буде всіма засобами ... зубами ... одстоювати те нове життя» [15, с. 17]. Проте за іронією долі згортання НЕПу, розселення заможної та середньозаможної частини українського села, позбавило режим від потреби у «союз-никах» на селі, а самі вони у свою чергу стали такими ж жертвами «колективізація», а фактично масова експропріації українського селянства як і їх більш заможні сусіди. На тому ж таки VII з'їзді, Г. Петровський констатував обсяги преференцій отриманих незаможниками та їх динаміку. Зокрема підкреслював той факт, що «партія та влада завжди допомагали бідності ... щороку збільшувалась кількість господарств, що їх звільнено від сільгосподатку (35 %) ... 1927 року загальна сума допомоги бідності на Україні становила 60 млн. крб., 1930 – 170 млн. крб.» і тут же порадував завершенням подібної підтримки у зв'язку із переходом до «вищої форми ведення сільського господарства» [13, с. 20-21]. Замість цілком зрозумілих матеріальних переваг (заради яких за визнанням самих же компартійних функціонерів і вступала значна частина селян в КНС) відтепер їм обіцяли «допомагати в той спосіб, щоб забезпечити перехід індивідуальних бідняцьких господарств до великого колективного». Причому незаможники мали розглядати процес одержавлення своїх та інших селянських господарств як своє «невід'ємне завдання», причому останнє [13, с. 21]. А вже виконавши його, вони «виконали свою велику державну роль перших очищувачів села від ворожих соціалізму елементів» (вислів Г. Петровського на ліквідаційному V пленумі ВЦКНС 15 лютого 1933 року), а тому на думку ініціаторів створення цієї псевдо-громадської структури (ВКП(б)) «організацію комнезамів» слід було ліквідувати і «закликати всіх колгоспників, особливо ж незаможників ... взятись за зміцнення колгоспів» [18, арк. 28].

Підсумовуючи відзначимо, що шукаючи шляхів залучення селянства до революційної боротьби міського пролетаріату уже класики марксизму орієнтувалися на його розкол із ставкою на сепарування наймитської та малоземельної частини від основної маси аграрних виробників. У теоретичних побудовах компартійних функціонерів радянської держави закладені у попередній час підходи не лише знайшли своє логічне продовження, але й були удосконаленні з огляду на актуалізацію проблеми після встановлення більшовицького режиму у переважно селянській країні. Відтак, підпорядкуванню власницького селянства з допомогою класових спілок його напівпролетарських верств відводилось провідне місце в утвердженні режиму, набутті ним потенціалу для здійснення власних суспільно-політичних і соціально-економічних аграрних трансформацій. На противагу традиційним формам громадської само-організації українського селянства формувалися «комбіді», «комнезами», професійні наймитські спілки, комітети взаємодопомоги тощо. Усвідомлюючи той вплив, який формально громадські об'єднання можуть справляти на суспільство, виконуючи роль своєрідної «з'єднувальної ланки» між ним й партійним апаратом, більшовицькі функціонери постійно шукали механізмів посилення утилізації їхнього потенціалу у процесі розбудови тоталітарної держави. Запушені у зворотному напрямку, традиційні для громадського суспільства зв'язки по лінії громадські інститути – державна влада, виступали у радянській державі в цілому, і в підрадянській Україні зокрема, інструментом тотального контролю над селянством. Лише у процесі розгортання форсованої колективізації та супровідної йому ліквідації селянства як класу, його перетворення у безправних наймитів колгоспно-радгоспної системи, потреба в існуванні специфічних селянських громадських організацій, якими були різноманітні класові селянські спілки об'єктивно зникла. В результаті чого вони були ліквідовані.

1. *Березовчук М.* Комнезами України в боротьбі за соціалізм. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1965. – 124 с.
2. *Бухарин Н.* Путь к социализму и рабоче-крестьянский союз. – М., 1925. – 121 с.

3. *Журба М.А.* Функціональні засади діяльності селянських громадських об'єднань України в умовах тоталітарної держави (20 – 30-ті рр. XX ст.) // Вісник Запорізького юридичного інституту. – Запоріжжя, 2000. – № 2. – С. 242-251.
4. *Журба М.А.* Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20 – 30 рр. XX ст.). – К.: Науковий світ, 2002. – 499 с.
5. Комуністична партія в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій 1918 – 1956. – К.: Політвидав України, 1958. – 704 с.
6. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Т.1: 1918-1941. – К.: Политиздат Украины, 1976. – 1062 с.
7. *Котляр Ю.В.* Селянство Півдня України: доба нової економічної політики (1921 – 1929 рр.) – Одеса: ТОВ ВІД, 2004. – 354 с.
8. *Лазуренко В.М.* Заможне селянство України в умовах непу. – Черкаси: Відлуння – Плюс, 2003. – 159 с.
9. *Ленін В.І.* Повне зібрання творів (далі – ПЗТ): Пер. з п'ятого рос. видання. – К.: Політвидав України, 1970. – Т. 12: жовтень 1905 – квітень 1906. – 539 с.
10. *Ленін В.І.* ПЗТ. – К.: Політвидав України, 1971. – Т.16: червень 1907 – березень 1908. – 661 с.
11. *Ленін В.І.* ПЗТ. – К.: Політвидав України, 1973. – Т.37: липень 1918 – березень 1919. – 713 с.
12. *Олійник В.М.* Самоврядні форми соціальної взаємодопомоги українського селянства в першій чверті XX ст. – Черкаси: ДВПІ "Тясмин", 1998. – 38 с.
13. *Петровський Г.І.* Про міжнародне та внутрішнє становище і завдання КНС // VII Всеукраїнський з'їзд незможних селян. Стенографічний звіт та постанови. – Бюлетень № 2. – С. 1-22.
14. *Подвойський М.І.* На Україні. – Х.: Політичне управління Наркомату воєнних справ, 1919. – 58 с.
15. Промова т. Затонського // VII Всеукраїнський з'їзд незможних селян. Стенографічний звіт та постанови. – Бюлетень №1. – С. 16-17.
16. *Свистович С.М.* Генеза комуністичної доктрини громадських об'єднань в Україні у 20-х – на початку 30-х років XX ст. // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2008. – № 1. – С. 146-154.
17. *Свистович С.М.* Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20 – 30 рр. XX ст.). – К.: Варта, 2007. – 568 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф.257, оп.1, спр. 1295. – 278 арк.
19. Червоне село. – 1926. – № 12.
20. XIV конференція РКП(б). Стенографический отчет. – М.-Л., 1925. – 357 с.

References

1. *Berezovchuk M.* Komnezamy Ukrainy v borotbi za sotsializm. – K.: Vidavniststvo politichnoi literatury Ukrainy, 1965. – 124 s.
2. Bukharin N. Put k sotsializmu i raboche-krestianskiy soiuz. – M., 1925. – 121 s.
3. *Zhurba M.A.* Funktsionalni zasady diialnosti selianskvykh hromadskvykh obiednan Ukrainy v umovakh totalitarnoi derzhav (20 – 30-ti rr. XX st.) // Visnyk Zaporizkoho iuridychnoho instytutu. – Zaporizhzhia, 2000. – № 2. – S. 242-251.
4. *Zhurba M.A.* Etnonatsionalni ta mizhnarodni aspekty diialnosti hromadskykh obiednan ukrainskoho sela (20 – 30 rr. XX st.). – K.: Naukoviy svit, 2002. – 499 s.
5. Komunistichna partiia v rezoliutsiiah i rishenniakh zizdiv i konferentsii 1918 – 1956. – K.: Polityvdav Ukrainy, 1958. – 704 s.
6. Kommunisticheskaia partiia Ukrainy v rezoliutsiiah i resheniiah sez dov, konferentsiy i plenumov TsK. – T. 1: 1918-1941. – K.: Politizdat Ukrainy, 1976. – 1062 s.
7. *Kotliar Yu.V.* Selianstvo Pivdnia Ukrainy: doba novoy ekonomichnoy polityky (1921 – 1929 rr.). – Odesa: TOV VID, 2004. – 354 s.
8. *Lazurenko V.M.* Zamozhne selianstvo Ukrainy v umovakh nepu. – Cherkasy: Vidlunnia – Plus, 2003. – 159 s.
9. *Lenin V.I.* Povne zibrannia tvoriv (dali – PZT): Per. z piatoho ros. vidannia. – K.: Polityvdav Ukrainy, 1970. – T. 12: zhovten 1905 – kviten 1906. – 539 s.
10. *Lenin V.I.* PZT. – K.: Polityvdav Ukrainy, 1971. – T.16: cherven 1907 – berezen 1908. – 661 s.
11. *Lenin V.I.* PZT. – K.: Polityvdav Ukrainy, 1973. – T.37: lypen 1918 – berezen 1919. – 713 s.
12. *Oliinik V.M.* Samovriadni formy sotsialnoi vzaemodopomohy ukrainskoho selianstva v pershii chverti XX st. – Cherkasy: DVPP "Tiasmin", 1998. – 38 s.
13. *Petrovskiy H.I.* Pro mizhnarodne ta vnutrishne stanovishche i zavdannya KNS // VII Vseukrainskiyi zizd nezamozhnykh selian. Stenohrafichnyi zvit ta postanovy. – Biuleten № 2. – S. 1-22.
14. *Podvoyskiy M.I.* Na Ukraini. – Kh.: Politychne upravlinnia Narkomatu voiennykh sprav, 1919. – 58 s.
15. Promova t. Zatonskoho // VII Vseukrainskiyi zizd nezamozhnykh selian. Stenohrafichnyi zvit ta postanovy. – Biuleten № 1. – S. 16-17.
16. *Svistovych S.M.* Geneza komunistichnoi doktryny hromadskykh obiednan v Ukraini u 20-kh – na pochatku 30-kh rokiv XX st. // Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy. – 2008. – № 1. – S. 146-154.
17. *Svistovych S.M.* Hromadskiy vymir sotsialistichnoho eksperymentu v Ukraini (20 – 30 rr. XX st.). – K.: Varta, 2007. – 568 s.
18. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady Ukrainy. – F. 257. Op.1. Spr. 1295. – 278 ark.

-
19. Chervone selo. – 1926. – № 12.
20. XIV konferentsiia RKP(b). Stenograficheskiy otchet. – M.-L., 1925. – 357 s.

Костенко С.В.

Теоретические принципы деятельности классовых крестьянских союзов на Украине в 20-е годы XX века.

Анализируются теоретические принципы деятельности классовых крестьянских союзов Украины 20-х годов XX века, которые действовали в противовес традиционным формам общественной самоорганизации украинского крестьянства. Утверждается, что комбеды, "комнезамы," профес-сиональные батрацкие союзы, комитеты взаимопомощи и др. заняли ведущее место в утверждении большевистского режима, осуществлении им общественно-политических и социально-экономических аграрных трансформаций в украинском селе.

Ключевые слова: украинское крестьянство, крестьянские союзы, комбеды, комнезамы, комитеты взаимопомощи.

Kostenko S.V.

Theoretical bases of activity of class peasant unions in Ukraine in 20th of XX century.

Theoretical principles of activity of class peasant unions of Ukraine of 20th of XX are analysed centuries that operated in a counterbalance to the traditional forms of public self organization of the Ukrainian peasantry. It becomes firmly established that "committees" of poor peasants, "komnezamy," trade farm-hand unions, the committees of mutual help and other took the leading place in claim of the bolshevist mode, realization to them social and political and socio-economic agrarian transformations in the Ukrainian village.

Keywords: the Ukrainian peasantry, peasant unions, committees of the poor, committees of poor, committees of mutual help.